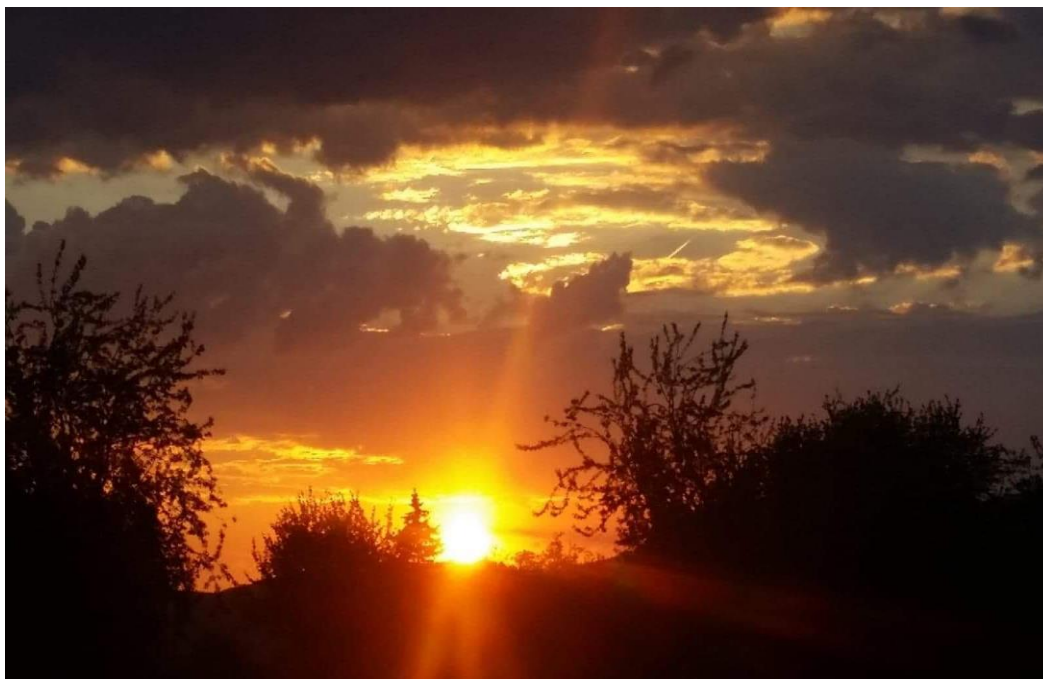

Eduardas Monkevičius
PRIGIMTINĖ TEISĖ Į SAUGIĄ APLINKĄ
2025 m. gruodis

edumon.lt

Kiekvienais metais gruodžio 10 dieną Jungtinės Tautos pamini ir ragina valstybes nares paminėti Žmogaus teisių dieną. Lietuvoje taip pat žiniasklaidoje rašoma ir diskutuojama viešuose renginiuose įvairiais humanitarinių, socialinių ir politinių žmogaus teisių įgyvendinimo ir apsaugos klausimais. Tačiau viena iš pagrindinių prigimtinių žmogaus teisių- teisė į saugią gamtinę aplinką nesulaukė reikiamo dėmesio. Teisė į saugią aplinką yra prigimtinė todėl, kad yra suteikta žmogui ne valstybės ar visuomenės, bet išplaukia iš pačios žmogaus prigimties sampratos. Kiekvienas žmogus gimsta laisvas ir jau nuo gimimo įgyja tam tirs teises ir laisves, kurių atsiradimą lemia egzistenciniai žmogaus poreikiai, nes be jis ir visuomenė negalėtų egzistuoti ir vystytis. Tai teisė į gyvybę, sveikatą, orumą, nuosavybę, saugumą ir pan. Iš teisių gyvybę ir saugumą tiesiogiai išplaukia ir teisė gyventi ir vystytis tokioje gamtinėje aplinkoje, kuri negresia jo gyvybei, sveikatai, saugumui ar nuosavybei.

Prigimtinė teisė į saugią, švarią, sveiką ir tinkamą gyventi aplinką oficialiai deklaruojama tarptautinės ir atskirų demokratinių valstybių nacionalinės teisės šaltiniuose. Pirmą kartą tokia teisė buvo paminėta 1972 m. Jungtinių Tautų Stokholmo konferencijos deklaracijoje, kurioje teigiama, kad žmogus yra savo aplinkos kūrėjas ir kartu kūrinys, aplinka

yra žmogaus gyvenimo pagrindas, todėl tiek natūrali tiek ir žmogaus sukurta aplinka yra būtinos žmogaus gerovei ir pagrindinėms teisėms užtikrinti. Žmogus turi teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas tik tokioje aplinkoje, kurios kokybė leidžia gyventi oriai ir užtikrina jo gerovę. 1992 m. Jungtinių Tautų Rio deklaracijoje pripažįstama žmogaus teisė į sveiką aplinką ir gyventi darnioje aplinkoje. Orhuso (Danija) konvencijoje pripažįstama „kiekvieno dabartinės ir būsimų kartų žmogaus teisės gyventi palankioje jo sveikatai ir gerovei aplinkoje.“ Konstitucinė teisė į sveiką ir švarią aplinką yra įtvirtinta Bulgarijos, Čekijos, Ispanijos Latvijos, Portugalijos ir Suomijos konstitucijose. Lietuvos konstitucijoje ir įstatymuose tokia teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta. Netiesiogiai žmogaus teisė į saugią aplinką kyla iš Konstitucijos 54 straipsnio nuostatos, kad „valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga...“ Tokiu būdu valstybinė gamtinės aplinkos apsauga turėtų būti žmogaus teisės į saugią aplinką įgyvendinimo garantija.

Tuo tarpu dėl globalios gamtinės aplinkos taršos ir jos sukeltamų klimato kaitos procesų daroma žala gamtinei aplinkai, blogėja žmonių gyvenimo kokybė, kyla reali grėsmė jų sveikatai ir net gyvybei. Kartu pažeidžiamos ir prigimtinių kiekvieno žmogaus ir visuomenės teisės gyventi ir vystytis saugioje ir sveikoje gamtinėje aplinkoje. Dėl to valstybei kyla konstitucinė pareiga užtikrinti tokios teisės įgyvendinimo garantijas, o kiekvienam žmogui ar bendruomenei reali galimybė ginti pažeistas ar varžomas savo teises nacionaliniuose ir tarptautiniuose teismuose. Tačiau įgyvendinti šią teisę praktiškai ar ginti teismuose yra gana sudėtinga ir problematiška. Visų pirma minėtuose tarptautinės ir nacionalinės teisės šaltiniuose yra vartojamos skirtingos šios teisės formuluotės, neaiškus jos turinys, ryšys su kitomis pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, taip pat galimybė ją įgyvendinti praktiškai šiomis globalizacijos sąlygomis. Antra, esant tokiam teisiniam neapibrėžtumui ginant šią teisę teismuose ganėtinai sunku nustatyti ir įvertinti įrodymus, kad teršalų išleidimas į aplinką arba kitokia pavojinga aplinkai veikla priežastiniu ryšiu yra tiesiogiai susijusi su žalos gamtinei aplinkai ir žmogaus ar bendruomenės sveikatai ar gyvenamajai aplinkai padarymu. Dėl to teisminis šios teisės gynimas ne visuomet būna sėkmingas.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) nagrinėdamas žmogaus teisių į saugią aplinką pažeidimų bylas remiasi ne minėtais tarptautinės teisės šaltiniais, bet Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsniu (teisė į privatą šeimos gyvenimą), o išimtiniais atvejais 2 straipsniu (teisė į gyvybę). Pavyzdžiui, byloje „Lopez Ostra v. Ispanija“ EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas

Konvencijos 8 straipsnis, nes pareiškėja buvo priversta persikelti į kitą gyvenamąją vietą dėl šalia jos namų esančios atliekų tvarkymo įmonės keliamo triukšmo ir kvapų, kurie sudarė nepakenčiamas gyvenimo sąlygas ir sukėlė grėsmę jos sveikatai. (Byla 55723/00,2005) . Kitoje byloje „Oneryildiz v. Turkija“ EŽTT išaiškino, kad Konvencijos 2 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos siaurai, vien tik gyvybės atėmimo kontekste. Šiame straipsnyje įtvirtinti pozityvi visų valstybių pareiga imtis visų reikiamų priemonių, kad būtų apsaugotos žmonių gyvybės dėl bet kokios pavojingos veiklos: oro taršos, sąvartynų, branduolinių bandymų, cheminių medžiagų gamybos ir kt.(Byla 48939, 2004). Lietuvos bendrosios kompetencijos teismai ginant žmogaus teises į sveiką ir saugią gamtinę aplinką apart minėtų tarptautinės teisės šaltinių taiko ir mūsų konstitucijos 53 ir 54 straipsnio nuostatas bei aplinkos apsaugos įstatymus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2013 m. sausio 16 d. nutartyje konstatavo, kad <...>“asmens teisė į sveiką aplinką yra būtinoji oraus gyvenimo ir naudojimosi kitų konstitucinių teisių sąlyga, todėl, nustatius šią teisę (individualią ar kolektyvinę) pažeidžiančius veiksmus (neveikimą) ji teismo turi būti ginama“ (civilinė byla Nr 3k-3-112/2003). Tačiau praktikoje dažnai dėl teisės į saugią aplinką sąvokos neapibrėžtumo, turinio neaiškumo ir jos pažeidimų teisinio įvertinimo nepavyksta jos tinkamai įgyvendinti ar apginti teismuose.

Tikslu pašalinti kliūtis ir išspręsti kylančias problemas praktiškai įgyvendinant ir ginant teismuose prigimtine žmogaus ir visuomenės teisę į saugią aplinką, būtina tarptautinės teisės šaltiniuose ir mūsų Konstituciniame įstatyme arba bent jau Aplinkos apsaugos įstatyme aiškiai apibrėžti ir reglamentuoti šios teisės sampratą, turinį, taip pat įgyvendinimo sąlygas ir tvarką. Pirmiausia reikėtų vietoje teisės šaltiniuose vartojamų sąvokų, *sveika, švari, kokybiška, tinkama gyventi ir kt. aplinka*, vartoti apibendrinantį terminą **saugi aplinka**. Semantiniu požiūriu šis terminas apima minėtas kitas sąvokas. Jeigu gamtinė aplinka neužteršta ir nepavojinga gyvajai ir negyvajai gamtai, taip pat visuomenei normaliai gyventi, tai ji kartu yra švari, kokybiška, sveika ir kartu saugi. *Teisės požiūriu saugi aplinka yra tuomet, kai gamtos išteklių naudojimas, ūkinė veikla, teršalų išleidimas į aplinką ir jų koncentracija aplinkoje neviršija tarptautinėse sutartyse, Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose nustatytų aplinkosaugos normatyvų, standartų ir kitokių kokybės reikalavimų.* Antra, turi būti aiškiai apibrėžtas teisės į saugią aplinką turinys. Antra, šios teisės turinį sudaro trys susiję elementai: 1), kiekvieno žmogaus ar bendruomenės teisė gyventi tinkamoje gamtinėje aplinkoje, atatinkančioje aplinkosaugos kokybės reikalavimus, taip pat šios teisės įgyvendinimo sąlygas ir tvarką, 2) teisę reikalauti iš kompetentingų valstybės institucijų

įgyvendinti būtinas aplinkosaugos priemonės jos kokybei garantuoti, 3) teisę į teisminį pažeistos subjektyvios teisės ar viešojo intereso gynimą. Kartu šios teisės realus įgyvendinimas ir teisminis gynimas tiesiogiai susijęs su kiekvieno žmogaus ir visuomenės konstitucinės pareigos saugoti gamtinę aplinką ir laikytis aplinkosaugos reikalavimų savo kasdieninėje veikloje. Visuomenės ir kiekvieno suinteresuoto asmens vaidmuo ir aktyvus dalyvavimas saugant ir ginant prigimtinę teisę į saugią gamtinę aplinką yra nepaprastai svarbus ir reikšmingas, įpareigojantis valstybės institucijas įgyvendinti konkrečias aplinkosaugos ir jos pažeidimų prevencijos priemones.

,